जिन्दगीका टिपोटहरू संस्मरणको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्व विद्यालय
मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष दसौं पत्र (५४०-१)
को प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
सूर्यराज त्रिपाठी
कमाङ्क : ६४/वर्ष : २०६४
त्रि.वि.वि.दर्ता नं. : ६-१-२९३-८-२००२
नेपाली विभाग
पृथ्वी नारायण क्याम्पस
पोखरा
२०७१

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय पृथ्वी नारायण क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौं पत्र (५४०-१) को प्रयोजनका लागि समूह २०६४/०६५ क्रमाङ्क-६४ का छात्र सूर्यराज त्रिपाठीले **'जिन्दगीका टिपोटहरू' संस्मरणको कृतिपरक अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो। अत्यन्तै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको उहाँको यस शोध कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि पृथ्वी नारायण क्याम्पस नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु।

दिनाङ्क : वि.सं. (२०७१/११/०३)

सन् : २०१५/०२/१५

....

शोध निर्देशक

प्रा.डा. पशुपति नाथ तिमल्सेना

नेपाली विभाग

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

कृतज्ञता-ज्ञापन

'जिन्दगीका टिपोटहरू' संस्मरणको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र नेपाली विषयको स्नातकोत्तर दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको परिपूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

प्रस्तुत शोध कार्य मैले मेरा श्रद्धेय गुरु प्रा.डा. पशुपति नाथ तिमल्सेनाज्यूको निर्देशनमा रही तयार पारेको हुँ । शीर्षक छनोटदेखि लिएर शोध कार्य समाप्ति पर्यन्त उहाँबाट निरन्तर रूपमा सहयोग प्राप्त नभएको भए यो शोधपत्र यस रूपमा प्रस्तुत हुने थिएन । अति व्यस्तता हुँदाहुँदै पनि आफ्नो अमूल्य समय प्रदान गरि दिनु भएकोमा उहाँप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्नु आफ्नो परम कर्तव्य ठान्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र लेख्न स्वीकृति प्रदान गर्नुहुने नेपाली विभागका प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा.डा. विष्णु प्रसाद पौडेलप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधपत्रको निर्माणको सिलसिलामा आइ परेका समस्या समाधान गर्न र अध्ययनका क्तममा देखा परेका समस्याहरू समाधान गर्न सल्लाह, सुझाव प्रदान गर्नु हुने साथीहरू युवराज पौडेल, मुक्तिनाथ रानाभाट, विनोद त्रिपाठी, विजय पौडेल र प्रकाश चन्द्र त्रिपाठीप्रति कृतज्ञ छु ।

यस शोधपत्रलाई यस रूपमा ल्याइ पुऱ्याउन हरतरहबाट सहयोग गर्ने मेरी जीवन साथी लक्ष्मी अधिकारीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा यस शोधपत्रको समुचित मूल्याङ्कनका लागि म नेपाली विभाग, पृथ्वी नारायण क्याम्पस समक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

मिति : वि.सं. २०७१-११-०४

सन् १६-०२-२०१५

....

सूर्य राज त्रिपाठी

शोधार्थी

रोल नं. ६४/२०६४

नेपाली विभाग

पृथ्वी नारायण क्याम्पस, पोखरा

विषय-सूची

पहिलो अध्याय : शोध परिचय **१-१५**

१.१. शोध शीर्षक १

१.२. शोध प्रयोजन १

१.३. विषय प्रवेश १

१.४. शोध समस्या २

१.५. शोधको उद्देश्य २

१.६. पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.७. अध्ययनको औचित्य र महत्त्व १४

१.८. सामग्री सङ्कलन र शोधविधि १५

१.९. शोध कार्यको सीमाङ्कन १५

१.१०. शोध-पत्रको रूपरेखा १५

दोस्रो अध्याय : संस्मरण साहित्यको परिचय **१६-४१**

२.१. संस्मरण साहित्यको सैद्धान्तिक परिचय १६

२.१.१. साहित्यका आख्यानेतर विधाका मूलभूत विशेषता १८

२.१.१.१. गद्यमयता १८

२.१.१.२. विकासशील अवस्था १८

२.१.१.३. आख्यानात्मकता १९

२.२.१.४. निबन्धात्मकता १९

२.१.२. संस्मरण साहित्यको सैद्धान्तिक स्वरूप १९

२.१.२.१. 'संस्मरण' गद्य-साहित्यको सैद्धान्तिक स्वरूप १९

२.१.२.२. 'संस्मरण' को अर्थ र परिभाषा २०

२.१.३. संस्मरणका आधारभूत तत्त्वहरू २१

२.१.३.१. विषय २२

२.१.३.२. परिवेशको चित्रण २३

२.१.३.३. चरित्र चित्रण २३

२.१.३.४. उद्देश्य २४

२.१.३.५. भाषाशैली २५

२.१.४. आख्यानेतर साहित्यका अन्य विधा-उपविधासँग संस्मरण विधाको तुलना २६

२.१.४.१. आत्मकथा र संस्मरण २६

२.१.४.२. जीवनी र संस्मरण २८

२.१.४.३. नियात्रा र संस्मरण ३०

२.१.४.४. दैनिकी र संस्मरण ३१

२.१.४.५. शब्दचित्र र संस्मरण ३३

२.१.४.६. पत्र-साहित्य र संस्मरण ३४

२.१.४.७. विवरण र संस्मरण ३७

२.१.४.८. अन्तर्वार्ता र संस्मरण ३८

२.२. 'जिन्दगीका टिपोटहरू' कृति विश्लेषणका आधारहरू ३९

२.३. निष्कर्ष ४०

तेस्रो अध्याय : संस्मरणकार कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानको जीवनी ४२-४८

३.१. जन्म ४२

३.२. बाल्यकाल ४२

३.३. शिक्षा ४३

३.४. विवाह र सन्तान ४३

३.५. पेसा ४४

३.६. कारावास ४४

३.७. संस्थापक ४४

३.८. प्राज्ञ ४५

३.९. साहित्यिक सिर्जनामा सक्रियता ४५

३.१०. सामाजिक सक्रियता ४६

३.११. पुरस्कार, सम्मान र पदक ४६

३.१२. विदेश भ्रमण ४७

३.१३. मृत्यु ४७
३.१४. निष्कर्ष ४८

चौथो अध्याय : कृष्णचन्द्र सिंह प्रधानको 'जिन्दगीका टिपोटहरू' संस्मरणात्मक कृतिको विश्लेषण **४९-८६**

४.१. 'जिन्दगीका टिपोटहरू' कृतिको विषगत विश्लेषण ४९
४.१.१. पहिलो प्रहारका बाछिटाहरू ५०
४.१.१.१ नब्बे सालको भैंचालो ५०
४.१.१.२ बग्दाबग्दै किनार लागेका दिनहरू ५१
४.१.१.३ अतीतका अन्ध विश्वासहरू ५२
४.१.१.४ जङ्गली हात्तीको आखेट ५३
४.१.२. भारत भ्रमण : केही पाएँ, केही गुमाएँ ५५
४.१.२.१. अजन्ताको गुफा, एलोराको मन्दिर ५५
४.१.२.२. कान्छी छोरीको मृत्यु : केही जोडिएका प्रसङ्गहरू ५७
४.१.२.३. असंवेदनशील मन ५८
४.१.२.४. भद्र नेता, अभद्र व्यवहार ५८
४.१.३. सन्दर्भ प्रेम: केही लोकपवादहरू ६०
४.१.३.१. प्रेम भइदिंदो रहेछ ६०
४.१.३.२. प्रेममा अल्झेको जीवन : विनाहारजितको अन्त्य ६१
४.१.४. प्रसङ्ग बिहीन प्रसङ्गहरू ६२
४.१.४.१. बङ्गलोरमा मोहन शमशेरलाई भेट्दा ६२
४.१.४.२. हो, भारतीय नेपाली भन्नुहोस् ६४
४.१.४.३. झापामा एस.एल.सी. परीक्षाको सञ्चालन ६५
४.१.४.४. दार्जिलिङ प्रस्थान ६६
४.१.४.५. कवि वीरेन्द्र सुब्बाको असंतुलित मानसिकता ६७
४.१.४.६. कालिङ्गपोङमा पारसमणिसँगको भेट ६८
४.१.४.७. सिफारिस एउटा, मनोनयन अर्कैलाई ७०
४.१.४.८. प्रसङ्ग वेसुद्धीको ७१

४.१.५. सिमान्तको यात्रा : ऊ कहिल्यै ब्युँझिन ७२
४.१.६. पूर्वापर : सुखद-दुखद गल्छेंडाहरू ७४
४.१.७. परिशिष्ट(क) हर एक मान्छे आफ्नै उज्यालोमा, देखिन्छन् चिनिन्छन् ७५
४.१.८. परिशिष्ट (ख) केही तस्वीरहरू ७७
४.२. 'जिन्दगीका टिपोटहरू' परिवेश चित्रण ७८
४.३. उद्देश्य ८२
४.४. चरित्र चित्रण ८४
४.५. भाषाशैली ८५
४.६. निष्कर्ष ८७

पाँचौं अध्याय : उपसंहार **८९-९१**
५.१. सारांश ८९
५.२. निष्कर्ष ९१

सन्दर्भ सूची **९२-९५**